

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

2.1 Kyrkomiljön

Edebo kyrka är strategiskt belägen vid vägskälet mot Grisslehamn längs landsvägen mellan Norrtälje och Gävle. Platsen har utgjort ett tydligt sockencentrum med kyrka, folkskola, prästgård och på några hundra meters avstånd har även funnits bryggeri, mejeri och bönhus. Kyrkoanläggningen består av kyrkan, vidsträckt kyrkogård, klockstapel belägen på andra sidan landsvägen, fristående gravkor och bårhus. Även prästgården och skolan tillhör kyrkan.

2.2 Kyrkan

Kyrkobyggnaden har en enkel form med salskyrkoplan utan markerat kor och med höga gråstensmurar med ganska begränsade inslag av tegelornamentik. Likt många andra medeltida kyrkor i Roslagen har Edsbro kyrka byggts något nedanför den högsta punkten på kyrkogården. Långhuset byggdes under 1400-talets sista fjärdedel, vapenhuset kort därefter, innan kyrkans kalkmålningar utfördes omkring 1515. Långhuset byggdes ursprungligen med ett trävalv. Trävalvet ersattes med nuvarande fyra ribbvalv av tegel i samband med att vapenhuset byggdes och kalkmålningarna utfördes i samband med detta. Långhusets och vapenhusets gråstensmurar är av omsorgsfullt slåthuggen gråsten och slätfogade. Kring vapenhusets portal och fönsteröppningar finns tegelomfattningar och även långhusets gavelspetsar är murade i tegel med blinderingar i form av kors. Vapenhusets yttre portal är spetsbågig. Dörrbladet är från 1980-talet och är utförd efter den tidigare dörren från 1700-talet.

Sakristian på norrsidan har fått sitt nuvarande utseende då den utvidgades åt norr och öster på 1740-talet. Den särskiljer sig genom att ytterväggarna är putsade. Skorstenen av slaggtegel påminner om närheten till omkringliggande bruk.

Taken är täckta med spån och långhusets och vapenhusets branta tak har dekorerade tjärade vindskivor av hög ålder. Långhusets gavelspetsar kröns av smideskors prydda av kopparklot samt vimplar märkta EMC ANNO1663. Kyrkans tak och takstolar byggdes upp på nytt efter en brand 1621.

Fönstren är, förutom korets, förstörade under 1700-talet då även norrväggens fönster tagits upp. Omfattningarna är vitputsade, rundbågiga och solbänkarna täckta med småformatsplåt av hög ålder. De rödmålade fönsterbågarna torde vara från 1800-talet men har 1911-1913 försetts med blyspröjsat glas. Korets fönster mot öster har behållit sin ursprungliga storlek men öppningen är igenmurad sedan år 1767 då altarpuppsatsen tillkom. Solbänk är här en kraftig granitskiva.

Kyrkans interiör genomgick en omfattande restaurering som gjordes 1911-1913 ledd av professor Sigurd Curman. Interiören har efter detta inte genomgått några större förändringar.

Redan i koret möter riktiga och välbevarade kalkmålningar. Målningarnas motiv i koret är drastiska och på sina håll burleska, exempelvis Kristi pinoredskap samt djävulen som hjälper en kvinna att kärna smör. Valvet är slaget samtidigt som sakristian byggdes. I östra väggen finns en nisch sannolikt för ett altare. Golvet är liksom i långhuset mittgång och kor av tegel och omlagda 1911-1913.

Långhusets väggar och fyra ribbvalv är bemålade med helt yttäckande kalkmålningar gjorda på torr puts. Målningarna har tillskrivits målare med anknytning till mästare Eghil, vilken har utfört målningar i många kyrkor i södra Norrland. Motiven kan till stor del härröras från *Biblia pauperum*, ”De fattigas bibel” som var allmänt spridd under senmedeltiden och ofta fungerade som förlaga för kyrkomålarna. På en pelare på norra sidan av kyrkan återfinns både ärkebiskoparna Jakob Ulfsson och Gustav Trolles vapen. Ärkebiskopsämbetet övergick från Ulfsson till Trolle år 1514 vilket gör att målningarna kan dateras till detta år. Målningarna i de tre bakre valven har aldrig varit överkalkade och framträder med särskild skärpa. Målningarna på väggarna och i korvalvet kalkades över på 1700-talet och togs fram vid restaureringen 1911-1913 med gott resultat.

Snickerierna har mestadels tillkommit under 1700-talet men det finns både äldre och yngre inslag. Idag hålls de samman av en gemensam färgsättning i grå nyanser med dragning åt grönt eller blått. Den slutna bänkinredningen är tillverkad på 1770-talet och endast lätt ombyggd vid Curmans restaurering. De låga bänkarna gör att den högresta altarpuppställningen och orgeln framträder tydligt. Altarpuppställningen växte fram under 1700-talet och sattes samman av delar som beställdes vid olika tillfällen men utgör en väl sammanhållen helhet och har tydliga drag av barockaltare som skapades under 1600- och 1700-talen i större kyrkor. Korintiska kolonner och ett överstycke med voluter och två strålomgivna, rikt förgyllda motiv omfattar altartavlan. På var sida om kolonnerna står figurerna *Tron* med kors och kalk och *Hoppet* med ankare. Svängda altarbord och altarring.

Orgelfasaden härstammar från kyrkans första orgel färdig 1831. Nuvarande orgelverk är byggt 1936 och finns i behov av större reparationer. 1831 års orgel byggdes på en orgelläktare som revs 1911-1913 då läktaren ersattes av nuvarande podium. Förändringen motiverades av att de bakomliggande målningarna i valvet skulle framträda bättre.

Predikstolen är rikt utsmyckad med bladornament på korgen, ljudtaket kröns av ett förgyllt riksäpple och på skärmen mellan korg och ljudtak strålar Jehovas sol. Över dörren till trappan sitter familjen De Besches vapen, troligen med samband till Georg De Besches tid på Forsmarks bruk 1667-1730. Predikstolen är utförd under 1700-talets första årtionden.

Till korets påkostade uttryck bidrar också glasmålningarna från 1911-1913 i det södra korfönstret.

Sakristian domineras av 1900-talets tillskott, i synnerhet taket med en stor spritputsad yta i mitten samt av väggfasta skåp i barockimiterande stil. I det nordöstra hörnet finns en stor öppen spis från 1700-talet.

2.3 Kyrkogården

Kyrkogården förstörades 1923 enligt ett förslag av Ove Leijonhuvud. Både den äldre och yngre delen omgärdas av kallmurade gråstensmurar. Ingångar finns i norr samt i söder mot prästgården.

Den äldre kyrkogården har ett antal gravvårdar av hög ålder, de äldsta från början av 1800-talet. Alla gravar har besatts med gräs och endast någon enstaka är omgärdad av staket. Den höga marknivån påminner om kyrkogårdens höga ålder. En krans av äldre lövträd inramar kyrkogården och inslaget av sentida tillskott i vegetationen är litet.

Den nya kyrkogården bär tydliga drag av 1910- och 1920-talens arkitektur- och planeringsideal. Kvarteren är stora och platser för utblickar över landskapet bildas, tydligt till exempel i trappan mellan nya och gamla kyrkogårdsdelarna där en avsats skapas omgärdad av en kraftfull stenmur. De grusade gångarna följer naturliga höjder och kurvor, svängda former bidrar till en upplevelse av rörelse i rummet. Hela kyrkogården bildar ett tydligt landskapsrum genom sin form med en lägre del i mitten. I den östra delen finns en minneslund.

2.4 Klockstapeln

Väster om landsvägen står den högresta rödfärgade klockstapeln byggd 1758. Klockvåningen har svarta ljudluckor åt fyra håll. Taket har varit täckt av slätplåt sedan 1789 och kröns av ett smidesornament. De nedre takfallen samt stapelns nederdel är täckt med spån. Interiört har klockstapeln kvar stora delar av snickerier som ofta annars bytts ut eller försvunnit såsom trappor, enkla bräddörrar och klämtbräda. Storklockan är gjuten av den kringvandrande klockgjutaren Medardus Gjesus i Stockholm 1625 och lillklockan av G Meyer i Stockholm 1760.

2.5 Gravkor

På norra sidan av kyrkan, där det idag i övrigt saknas gravvårdar, finns ett enkelt vitputsat gravkor byggt omkring 1790. Taket är täckt av svartmålad plåt i småformat. Dekoren inskränker sig till slakten Engelcrantz vapen över dörren samt ett klot på taket.

2.6 Bårhus

I slutningen nordväst om kyrkan byggdes 1934 ett bårhus ritat av arkitekt Ivar Tengbom. Bårhuset är utformat efter kyrkan med gråstensmurar och tak och gavelrösten klädda med spån.

2.7 Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Edsbro kyrka är en typisk senmedeltida salskyrka i Roslagen med sina högresta gråstensmurar och enkla, väl bevarade grundform. Interiört är de tydliga skarpa kalkmålningarna bärande för upplevelsen av kyrkorummet. Den högresta och rikt förgyllda altaruppsatsen står som en kontrast till de medeltida målningarna men kyrkorummet hålls samman av snickerier med likartad och väl avvägd färgsättning. I kyrkomiljön framträder den senare kyrkogårdsdelen med sin tydliga rumsskapande verkan och koppling till tillkomsttidens arkitektoniska ideal. Den äldre kyrkogården illustrerar den äldre landsortskyrkan genom sin mindre skala och relativt ålderdomliga växtlighet.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

- Kyrkans yttre form har förändrats ovanligt lite med tiden då endast sakristian har byggts ut sedan långhus och vapenhus tillkom.
- Fasadens utseende är obetydligt förändrad, gråstensmurarna är ej putsade, med undantag för sakristian och taken är täckta med spån.
- Interiörens kalkmålningar är ovanligt välbevarade och effektfulla. I tre av de fyra valven har målningarna aldrig varit överkalkade och den friläggning av målningar som gjorts är väl utförd.
- Interiörens snickerier utgör en väl sammanhållen helhet som till stor del tillkommit under 1700-talet och idag har en enhetlig färgsättning.
- Kyrkoanläggningen har ett framträdande läge invid landsvägen i ett vägskäl och med delar på på båda sidor av vägen.

-Kyrkogården har stort arkitekturhistoriskt värde. Den äldre kyrkogårdsdelen har ett väl bevarat äldre utseende med få moderna inslag. Den senare kyrkogårdsdelen har stort värde genom att den bär så tydliga drag av arkitekturströmningar från tiden då den anlades. Naturliga kurvor och höjdsträckningar utnyttjades, vyer tydliggjordes och gravarna förlades i stora tydliga kvarter.

2.8 Källor, litteratur och övriga uppgifter

-ATA, Antikvarisk topografiska arkivet, Stockholm

-Asplund, K; Bohrn, E och Curman, S. *Sveriges kyrkor, Uppland band II, halvband 2*. Stockholm 1955.

-Bohrn, Erik. *Edebo kyrka, Upplands kyrkor 9*. Stiftsrådet i Uppsala, 1947.